

Breu història de la Universitat de Barcelona

Montserrat Fullola Pericot

Tercera
edició

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

ÍNDEX

Pròleg	9
Presentació	11
Els orígens de la Universitat de Barcelona	13
Els inicis d'una institució molt antiga	13
1714-1717, l'exili de la Universitat de Barcelona	16
El retorn a Barcelona i l'Edifici Històric	18
La Universitat republicana i la Guerra Civil espanyola ...	27
L'Estatut d'autonomia universitària	27
Bosch Gimpera, rector	30
Els Fets d'Octubre de 1934	35
1936-1939, la Guerra Civil espanyola	36
Els anys foscos del franquisme	43
Els expedients de depuració	45
La represa de les classes i el feixisme	47
La consolidació del franquisme a la Universitat	49
La lenta superació de la postguerra, del 1951 al 1954	52
La Universitat de Barcelona a la ciutat:	
les protestes estudiantils i els nous edificis	59
L'Assemblea del Paranimf (1957), la primera assemblea lliure d'estudiants de la Universitat de Barcelona	60

El creixement de la Universitat de Barcelona.....	64
La Caputxinada (1966).	68
El creixement de la Universitat en alumnat, en territori i en estudis	70
El creixement i la contestació (1969-1975). L'assalt al Rectorat (1969)	73
La democratització i el restabliment de l'autonomia universitària	77
La sortida de la dictadura	77
L'elecció i el rectorat d'Antoni M. Badia i Margarit.	79
El restabliment de l'autonomia universitària (1985)	81
La Universitat de Barcelona d'ara i del futur	83
Bibliografia.....	85

PRÒLEG

La Universitat de Barcelona té una història rica i intensa que es remunta al 1450, any en què es fundà, fins a arribar als nostres dies, en què ha esdevingut una de les principals institucions acadèmiques europees, reconeguda tant per la seva tasca investigadora i docent, com per la seva incessant capacitat de dinamització social. Al llarg d'aquests gairebé cinc-cents anys han estat moltes les vicissituds, i aquest llibre breu vol donar compte, de forma amena i sintètica, dels diversos esdeveniments que l'han anat forjant, així com de les persones que, d'una manera o altra, n'han definit el camí. La Universitat de Barcelona es projecta amb fermesa cap al futur. Acostar-se a la seva història és comprendre les dificultats, les adversitats de cada temps, com també l'afany i la capacitat de treball d'innombrables persones —algunes de conegudes i d'altres, in comptables, d'anònimes— que han fet possible la realitat d'avui.

L'any 2014 es va publicar una primera edició en català d'aquesta breu història de la nostra universitat gràcies a l'impuls de dos vicerectorats, un impuls que vam recollir i projectar l'any 2017 amb la publicació de les versions en castellà i anglès d'aquest magnífic llibre. L'autora, Montserrat Fullola Pericot, és una bona coneixedora de tres obres magnes que aborden amb més detall i amplitud el passat i el present de la nostra institució: *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce* i *La Universitat de Barcelona. Història dels ensenyaments (1450-2010)*, ambdues de Josep Maria Fullola Pericot, Francisco Gracia Alonso i Jordi Casassas Ymbert,

i *La Universitat de Barcelona*, de Josep Termes, Santiago Alcolea, Jordi Casassas i Ernest Lluch (obra ja exhaurida).

Se sumen a aquestes obres de referència tres llibres especialment bonics que donen raó del patrimoni històric i la riquesa cultural de la Universitat: *Els tresors de la Universitat de Barcelona. Fons bibliogràfic del CRAI de la Biblioteca de Reserva*, obra de més de seixanta autors; *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*, de Ferran Soldevila, amb pròleg de Jordi Casassas i Enric Pujol, i *La Universitat a Cervera*, obra coordinada per Pilar Mateo.

Dels orígens de la institució —des que es fundà fins que es tancà i es traslladà a Cervera el 1714 i es restaurà el 1837— a la Universitat Republicana, l'impacte de la Guerra Civil i els anys foscos del franquisme, arribem a la primera assemblea lliure d'estudiants, el 1957, una fita que marcà l'inici dels temps moderns, a la cèlebre Caputxinada, el 1966, i ja el 1985 al restabliment de l'autonomia universitària, iniciada amb el rector Badia i Margarit i consolidada durant els mandats de Josep M. Bricall i Antoni Caparrós. Continuen els anys en què la universitat s'ha ampliat, s'ha modernitzat i ha arribat a i tots i cadascun dels espais ciutadans que ens defineixen com a societat avançada, productiva i amb un esperit crític i constructiu.

No podem oblidar que la Universitat de Barcelona ha estat un referent per a moltes generacions. Penso que és important recordar-ho en aquests moments, en què hi ha un cert debat sobre el futur i el paper de la universitat. Més enllà de controvèrsies sobre aspectes concrets, la universitat ha estat fonamental en nombrosos processos de transformació i vertebració de la societat, i cal que continuï essent així, tenint sempre present, a més, que la comunitat universitària aporta el millor de si mateixa quan la componen persones que estimen tots els vessants del saber i el coneixement.

JOAN ELIAS

Rector de la Universitat de Barcelona

PRESENTACIÓ

Els signants d'aquesta presentació de l'obra de Montserrat Fullo-la Pericot volem valorar en la seva justa mesura la importància que té per a la divulgació de la nostra història com a institució. Resumir en poques pàgines més de cinc segles i mig de trajectòria intel·lectual i acadèmica, i posar-la a l'abast de tothom, no era una tasca fàcil, i l'obra que ara teniu a les mans ho aconsegueix d'una manera molt positiva.

S'han dedicat diversos estudis a la història de la Universitat de Barcelona, el darrer dels quals, coordinat pels que escrivim aquesta presentació, encara és molt recent (2008-2010). Però no heu de veure en aquest llibre només el resum de les obres que l'han precedit; l'autora hi aporta molt de la seva collita pròpia, perquè resumeix els fets, però també fa entenedors molts dels episodis que, de manera més extensa —i de vegades erudita—, s'explicaven en recopilacions anteriors.

Ens trobem, per tant, davant d'un llibre que aconsegueix l'objectiu amb què va ser dissenyat pels Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona. Es volia donar a la nostra comunitat universitària catalana, i a la de més enllà de les nostres fronteres que s'acosta a nosaltres, una nova eina per conèixer la més antiga i alta institució acadèmica del país, i això, des del nostre punt de vista, s'ha aconseguit.

Voldríem que molta gent tingués accés a aquesta obra, tant de fora com de la nostra universitat, professorat jove, personal d'administració i serveis, i estudiants en general, que ara podran satis-

fer l'interès per saber d'on ve la institució en la qual treballen o estudien. Per a uns historiadors com nosaltres aquest interès sembla bàsic i elemental, però no sempre és tan evident; per això penssem que posar el coneixement del passat a l'abast de tothom és una fita molt important per als que treballem a la Universitat de Barcelona. I no cal dir per a la nostra societat, que sens dubte agrairà disposar d'un resum, ben fet, de la història de la que va ser l'única institució acadèmica del país fins fa mig segle i que encara manté el privilegi de ser la més antiga, així com la capdavantera en el nostre perenne trànsit cap al futur.

Barcelona, novembre de 2014

JORDI CASASSAS

JOSEP M. FULLOLA

FRANCISCO GRACIA

Catedràtics i historiadors de la UB

ELS ORÍGENS DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

La Universitat de Barcelona és —juntament amb la Generalitat— una de les dues institucions més antigues de Catalunya que es conserven actualment. Va ser fundada el 1450, i els esdeveniments històrics del país són també fets de la seva pròpia història.

Els inicis d'una institució molt antiga

Per explicar la història de la institució universitària ens hem de remuntar als seus orígens en el món gremial medieval, i emmarcar-la en els canvis econòmics successius que viu en aquell temps la societat urbana. La necessitat de disposar d'un centre d'estudis superior també és la conseqüència directa dels avenços filosòfics i tècnics que es produeixen a l'edat mitjana.

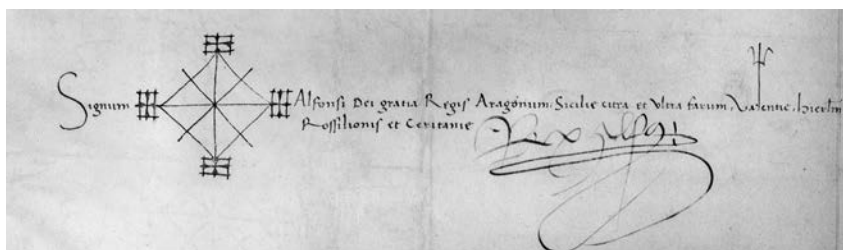
Com passa en gairebé tots els centres universitaris de fundació medieval, la creació de l'*Studium Generale* o Universitat de Barcelona és la culminació d'un llarg procés educatiu, cultural i institucional, els antecedents més llunyans del qual es remunten a l'escola catedralícia de l'alta edat mitjana. Al segle XIII la ciutat ja disposava de diverses escoles civils i eclesiàstiques que cobrien les necessitats educatives i docents més essencials, però la gent que podia anava a estudiar a llocs amb estudis generals de prestigi, com ara Bolonya o París.

Els primers centres d'estudis superiors que sorgeixen a Catalunya són l'Estudi General de Lleida (1300), l'Estudi General de Perpinyà (1349) i l'Estudi General de Girona (1446).

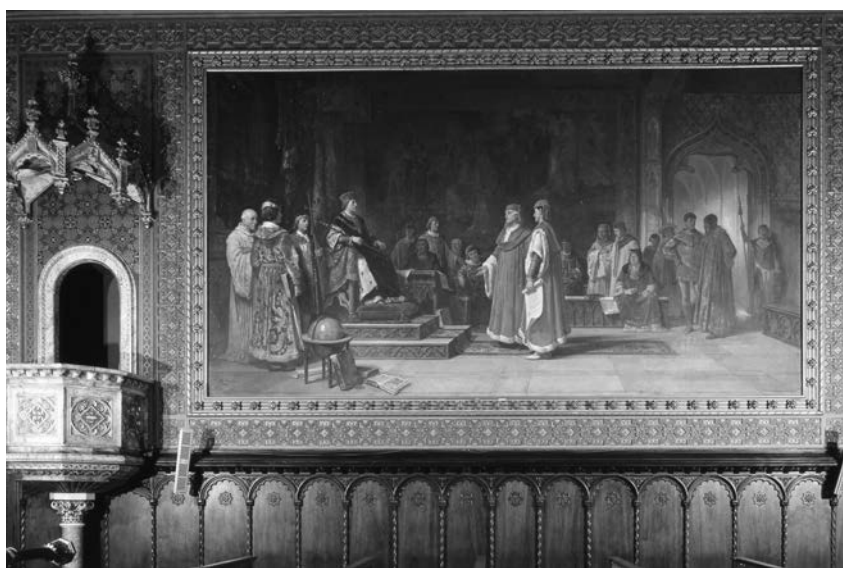
L'any 1402 el rei Martí l'Humà estableix els ensenyaments que conformaran l'Estudi General de Medicina i Arts. Però el 1450 és el que prenem com a referència de la fundació de la Universitat, perquè és l'any que el rei Alfons el Magnànim atorga a Barcelona el privilegi, amb la butlla papal corresponent, per a la creació d'un Estudi General. Tot i això, fins al 1508 no es dicten les primeres *Ordinacions*, les normes que regiran la nova institució, fet amb què es considera consolidat l'ensenyament universitari a Barcelona. El 1536 es comença a construir el primer edifici propi de la institució a la Rambla, i el 1559 el centre es converteix en l'Estudi General de totes les facultats. És per això que la part alta de la Rambla és coneguda des d'aleshores com la Rambla dels Estudis.

Però és també a partir de la creació, el 1450, que comencen les dificultats per convertir en una autèntica realitat l'Estudi de Barcelona. Els problemes venien, d'una banda, per la crisi socioeconòmica que afligia Catalunya en aquella època i, molt important, per les protestes contínues de les autoritats acadèmiques de l'Estudi General de Lleida, que no volien perdre el monopoli universitari; i d'altra banda, per la guerra civil de l'època de Joan II (1458-1479), que va desembocar en l'alçament dels pagesos de remença. Aquests fets van ser causes determinants perquè l'Estudi General de Barcelona mai no arribés a funcionar amb normalitat durant el segle xv.

Des de mitjan segle xvi van impartir ensenyaments de manera normal les facultats d'Arts, Lleis i Cànon, Medicina i Teologia. Per saber què s'estudiava a la universitat d'aquella època, podem dir que la Facultat o Estudi d'Arts, finançada totalment pel municipi, tenia les càtedres de Gramàtica, Lògica, Filosofia Natural i Filosofia Moral; i la Facultat de Medicina les càtedres de Curs, Cirurgia, Anatomia i Pràctica. L'organització innovadora d'aquesta última va fer que creixés ràpidament, i va passar de tenir tres càtedres mèdiques el 1559 a vuit el 1586, una xifra semblant a la de València i superior a la de la important Universitat de Salamanca, que en aquella època només en tenia sis. Barcelo-

Signe i signatura autògrafa del rei Alfons V al privilegi de fundació de l'Estudi General.

Ricard Anckermann i Riera (1842-1907). Representació dels consellers de Barcelona quan sol·liciten a Alfons V la reial cèdula per a la creació d'uns estudis generals o universitaris a la capital del Principat de Catalunya. Paranimf de l'Edifici Històric.

na es va adherir ben aviat, doncs, a les noves tendències del saber i de la pràctica mèdica, i per la importància que prenien aquests estudis necessitava un local per a les disseccions. El 1573 es va crear a l'Hospital General de la Santa Creu l'anomenat *Theatrum Ana-*

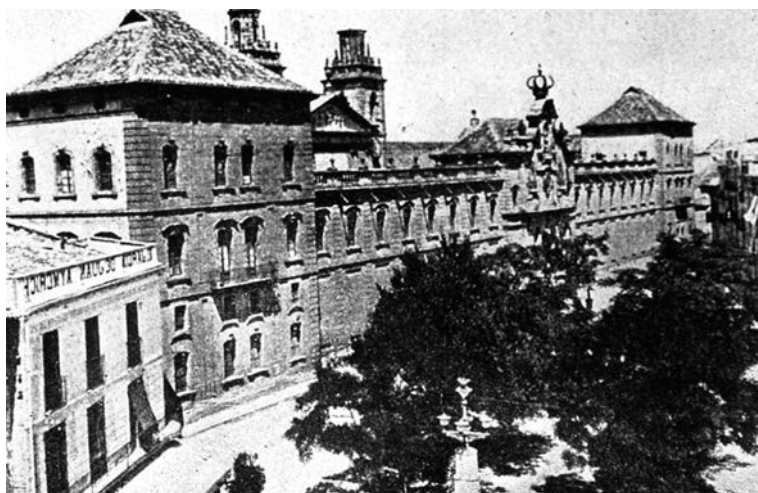
thomicum, que no va estar perfectament condicionat fins al 1675. L'Hospital de la Santa Creu, que s'havia fundat l'any 1401 a partir de la unió de sis hospitals medievals de la ciutat de Barcelona, era llavors al magnífic edifici gòtic del barri del Raval, on hi ha actualment la seu de la Biblioteca Nacional de Catalunya.

1714-1717, l'exili de la Universitat de Barcelona

L'any 1714 ens remet a un moment transcendental en la història del país, que ho és també per a la història de la Universitat de Barcelona. Durant la Guerra de Successió, en què es disputaven la corona les dinasties dels Àustria i els Borbó, Catalunya era partidària de la primera. Quan es va produir el setge de Barcelona per part de les tropes borbòniques, l'Estudi General va participar activament en la defensa de la ciutat en el cos de defensa de la Coronela de Barcelona, la força armada del municipi. Així que la institució universitària també va contribuir a resistir en el setge de 1714, i molts estudiants morts en els combats van ser enterrats al Fossar de les Moreres.

La derrota en la Guerra de Successió, a conseqüència de la qual Catalunya perd totes les institucions pròpies i la seva autonomia pel Decret de Nova Planta del rei borbònic Felip V, representa també la pèrdua de la institució universitària a la ciutat de Barcelona, ja que entre el 1714 i el 1716 es decideix el trasllat de la Universitat a Cervera (actual comarca de la Segarra), entre d'altres motius per la violència que prenen els conflictes estudiantils. El 1714 Catalunya perd uns drets que ja no recuperarà fins als anys de la Segona República, i d'una manera estable fins al 1978, un cop restablerta la democràcia després de la dictadura franquista. És aleshores quan la Universitat comença un camí, a través de la història, per arribar a ser el centre d'estudis superior que avui co-neixem.

La penúria i la decadència que vivien totes les universitats catalanes a principis del segle XVIII van permetre als reformistes

La Universitat de Cervera.

d'aconsellar a Felip V, després de la victòria del rei borbònic a la Guerra de Successió, que suprimís totes les universitats del Principat de Catalunya. Volien crear-ne una de nova amb el patrimoni de totes, potent i moderna, d'acord amb les idees del despotisme il·lustrat, ideologia que ja prosperava a l'època. Tal com va passar a tota l'Europa il·lustrada hi va haver un seriós intent de racionalització del sistema educatiu superior i alhora un intent clar d'intervenció del poder polític central en els centres d'ensenyament superior. Després del 1714, doncs, es produeix la unificació de totes les universitats del Principat (Lleida, Barcelona, Girona, Tarragona, Vic, Solsona i Tortosa) i es crea el nou centre a Cervera, que es va fer amb l'oposició frontal de les autoritats catalanes. A partir del 1717 la Universitat de Cervera va tenir el monopoli de tot l'ensenyament superior de Catalunya.

Durant els cent vint anys en què Barcelona no va tenir universitat hi va haver institucions, noves o que ja existien, que es van encarregar d'impartir alta cultura, com és el cas del Col·legi de Cordelles dels jesuïtes, o el dels dominics del convent de San-

ta Caterina. La creació del Col·legi de Cirurgia, els ensenyaments de Nàutica, Geografia, Belles Arts, Cartografia, Matemàtiques i Astronomia, patrocinats per la Junta de Comerç, i la creació el 1806 d'un Reial Col·legi de Farmàcia, amb un funcionament semblant al d'una facultat universitària, van fer que els estudis superiors ressorgissin amb força a Barcelona. A Cervera, en canvi, les lluites ideològiques entre sectors del professorat, els conservadors contra els renovadors o reformistes, van fer que es convertís en el lloc de defensa de l'Antic Règim. En aquest context s'ha d'interpretar i entendre l'enfrontament dialèctic entre Barcelona i Cervera entre el 1815 i el 1837.

El retorn a Barcelona i l'Edifici Històric

El retorn de la Universitat a Barcelona va ser lent, des del 1837 (any en què una Reial ordre en permet el trasllat) fins al 1842, perquè es va haver d'esperar el triomf definitiu del procés liberal, en morir el rei Ferran VII el 1833. A partir d'aquest any comença el plantejament del trasllat de la Universitat de Cervera a Barcelona, un procés que va durar nou anys llargs perquè es va produir en una època de forts avalots urbans i de la darrera fase de la Guerra Carlina, que va afectar molt Catalunya. A més, la Universitat va tenir moltes dificultats per instal·lar-se a la ciutat, per la tensió política que hi havia i també per la dificultat de trobar-hi uns espais adequats. Altres dificultats eren la lenta i difícil consolidació del sistema universitari de l'Estat liberal espanyol, que no arribava a consolidar un sistema coherent en els estudis superiors.

Tot i les dificultats a Barcelona, el 1842 la Facultat de Cànons es va fusionar amb la de Lleis i es va crear la Facultat de Jurisprudència; l'any següent, seguint un pla força innovador de Pere Mata, es van fusionar els estudis de Medicina, Cirurgia i Farmàcia, origen de la Facultat de Ciències Mèdiques. El 1843 es va fer un Pla de reforma de la Facultat de Filosofia, orientat a crear uns estudis preparatoris generals de Ciències i Lletres, de quatre anys

i previs a qualsevol altra carrera. Però en aquella època el nomenament del rector es feia des de Madrid, i també el del càrrec de visitador de la Junta Universitària de Compromissaris. La Universitat de Barcelona va ampliant estudis i va creixent en nombre d'alumnes. El 1850, per exemple, es posa en funcionament la carrera d'Enginyer Industrial, que Barcelona comparteix inicialment amb Madrid, Sevilla i Bergara; a partir de 1860 comparteix amb Madrid el privilegi d'impartir-ne el grau superior, però des de 1868 i fins a finals del segle XIX Barcelona és l'únic lloc de tot Espanya on es cursen aquests estudis. El 1851 es crea l'Escola de Messtres d'Obres, professió molt important que fins aleshores passava de pares a fills i que en aquell moment busca la professionalització moderna; i el 1874 aquests estudis s'incorporen a la Universitat, a la nova Escola Superior d'Arquitectura. Aquests dos ensenyaments estaven estretament lligats al dinamisme que vivia la ciutat de Barcelona en els anys centrals del segle XIX, tant en l'aspecte industrial com en el de l'eclosió de l'urbanisme modern.

El període de major llibertat del Sexenni Democràtic va comportar canvis a la universitat espanyola, que també es van notar a la de Barcelona, ja que en aquell moment fins i tot la matrícula d'estudiants va arribar a un dels màxims del segle XIX: el 1863 tenia 1.100 estudiants i el 1869 en tenia 2.600.

Podem dir que són els inicis de la consolidació universitària a tot l'Estat, de l'establiment dels ensenyaments i de la regulació del professorat. Les reflexions que sobre la institució fan els rectors en els discursos inaugurals de curs reflecteixen els anhels i els problemes d'aquesta nova universitat, com ara les noves disciplines, el paper de la universitat en el progrés científic i en la creació d'una societat moderna, i el paper d'aquesta en la consolidació de la llibertat. I és que Barcelona va haver de constituir una nova universitat, que no tenia res a veure amb la que va ser traslladada el 1717 a Cervera per Felip V.

És en aquest moment que es plantegen temes tan importants com el de la llibertat de càtedra, la llibertat de la ciència i la in-

dependència del magisteri, la posició de la universitat enfront del poder, en l'opinió pública, i en el fet d'estimular els joves i preocupar-se de l'educació de les dones i de les classes populars. Començava en tots els sentits un nou procés, ideològic, econòmic i també d'ubicació. Fins que no es va iniciar la construcció del nou edifici fora de les muralles de la ciutat, entre el 1860 i el 1882 part de les facultats eren al desamortitzat convent del Carme, al carrer amb el mateix nom, on en molt males condicions s'impartien les classes. L'ensorrament d'una sostrada del convent, en què hi va haver tres ferits greus i un mort, va impactar molt i va obligar a pensar seriosament a construir un edifici digne i espaiós. El 1874 s'inaugura oficialment el nou edifici de la Universitat, el que avui dia coneixem com l'Edifici Històric de la plaça de la Universitat.

El projecte i els plànols es van encarregar al professor de la Universitat de Barcelona i arquitecte Elies Rogent, però és del tot necessari parlar aquí de l'urbanista Ildefons Cerdà, que en aquell 1861 en què s'havia de decidir definitivament la ubicació del nou edifici estava decidint encara el traçat dels nous carrers i eixos del Pla d'eixample de Barcelona, que li havia estat adjudicat l'any 1859. Cerdà volia fer una gran plaça, que s'havia d'obrir a la cruïlla de la Gran Via i el passeig de Sant Joan, on volia situar l'edifici de la Universitat. Es va considerar, però, que tot i que l'urbanista preveia desplaçar el centre de la ciutat cap a aquella zona, aquest emplaçament era massa lluny del lloc on tradicionalment s'havien situat els estudis superiors a Barcelona, i Rogent pensava en un lloc més proper. Finalment, en una reunió amb el rector l'1 d'agost de 1861 es va desencallar la polèmica sobre la situació de l'edifici: es conserva l'eix de la Gran Via del nou Pla però es desplaça cap a l'oest de la ciutat vella, i s'ocupa un terreny de l'Estat a la confluència de les dues rondes, al davant del baluard de Tallers. Els plànols Rogent els va enllestir el 1862, les obres van començar i es va aixecar l'estructura d'un palau neoromàntic d'una clara inspiració en el classicisme romàntic germànic que tant influïa l'arquitecte. Però les obres havien de tenir un recorregut molt com-